
Op Kuypers opvattingen is zowel vanuit contemporair als hedendaags gezichtspunt veel af te dingen. De historische bijdrage van het calvinisme werd door hem tot ongehoorde proporties opgeblazen en het zou interessant zijn nader te onderzoeken op welke studies hij zijn theses baseerde en in hoeverre hij deze voor zijn eigen doeleinden gebruikte. Maar dat het christendom en in ieder geval bepaalde christelijke groepen een bijdrage aan de moderniteit geleverd hebben was een gedachte, die door meerdere auteurs in die tijd gedeeld werd.³⁰

Waar komen nu alle dualisme, polarisatie en strijd bij Kuyper vandaan? Ten eerste volgt dit uit zijn visie op de moderne wereld, een visie die doortrokken is van de titanenstrijd tussen modernisme en calvinisme. Ten tweede moet men beseffen dat de differentiatie tussen levensgebieden voor Kuyper niet betekent dat religie – i.c. het calvinisme – zich terugtrekt op eigen terrein. ‘Och, geen enkel stuk van onze denkwereld is hermetisch te scheiden van de andere deelen; en geen duimbreed is er op heel ’t erf van ons mensche-lijk leven, waarvan de Christus, die aller Souverein is, niet roept: “Mijn”’.³¹ Dit calvinistische principe brengt ook een bepaalde staats- en wetenschapsopvatting met zich mee. Overal zijn beginselen constitutief, die scherp tegenover elkaar staan. En principes worden aanvaard of verworpen: een middenweg bestaat niet.

Kuyper stelt het calvinisme dus niet tegenover de cultuur of de wereld, maar vat het op als een alles doordringend principe, volgens welke de wereld ingericht moet worden. Hij stelt ook duidelijk dat dit niet het enige principe op de markt is, maar claimt er wel een eigen plaats voor. Als bepaalde wetenschappers de ‘abnormale’ wetenschap van de calvinisten (die haar basis vindt in het wedergeboren menselijk bewustzijn en rekening houdt met het wonder) afwijzen, dan zijn zij intolerant. ‘Wij’ immers accepteren universiteiten op verschillende grondslag en de zelfbenoemde ‘reguliere’ wetenschap moet inzien dat ook haar praktijk gebaseerd is op een bepaald geloof, op bepaalde veronderstellingen. Het verschil met wat gewoonlijk cultuurprotestantisme genoemd wordt is dat vrijzinnige protestanten veelal uitgaan van een cultuurbegrip dat veel meer los staat van het protestantisme en een grote mate van zelfstandigheid bezit – een feit waarmee men terdege rekening moet en wil houden.³² In beide gevallen verhoudt het protestantisme zich positief ten opzichte van de moderne cultuur, met dat verschil dat Kuyper de moderne staat, cultuur en maatschappij niet als monolithisch ziet, maar als gebaseerd op conflicterende principes, waarvan de belangrijkste het modernisme en het calvinisme zijn. Kuyper wijst een ‘neutraal’ begrip van cultuur en wereld volstrekt af en stelt dat ook het standpunt van de tegenpartij (het modernisme) gebaseerd is op geloofspremissen en eist daarom pa-

³⁰ Vgl. Georg Jellinek, *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte. Ein Beitrag zur modernen Verfassungsgeschichte*, tweede editie (Leipzig 1904) en Ernst Troeltsch, *Schriften zur Bedeutung des Protestantismus für die moderne Welt (1906-1913)*, (Kritische Gesamtausgabe 8), hrsg. von Trutz Rendtorff (Berlin – New York 2001).

³¹ Kuyper, *Souvereiniteit in eigen kring* (rede inwijding vu), (Amsterdam 1880), 35.

³² Vgl. Gangolf Hübinger, *Kulturprotestantismus und Politik. Zum Verhältnis von Liberalismus und Protestantismus im wilhelminischen Deutschland* (Tübingen 1994).